

KASNOANTIČKA NEKROPOLA ŠTRBINCI KOD ĐAKOVA (Istraživanja 1993. g.)

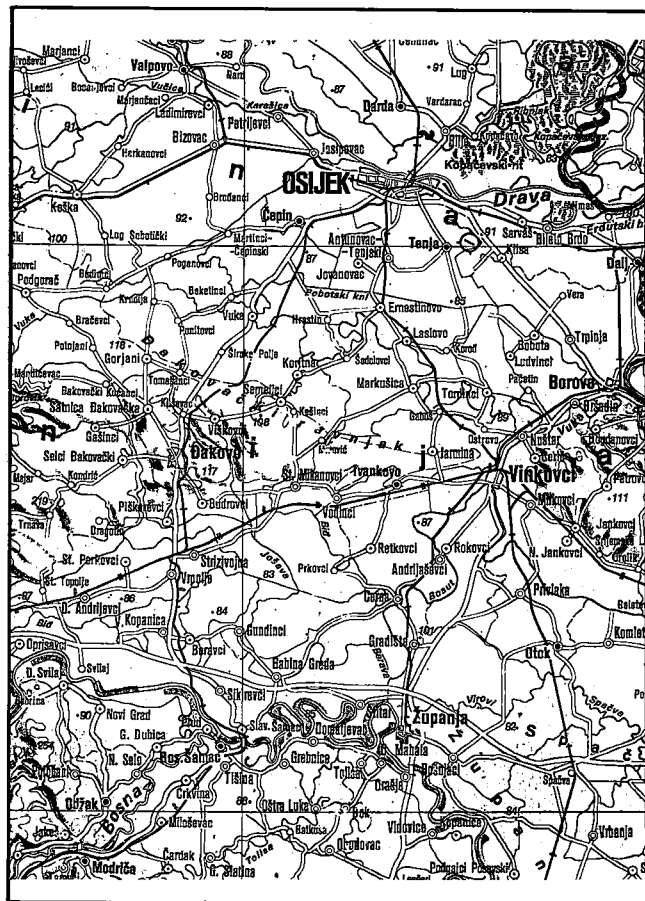
UDK 902.032 (497.13)
Izvorni znanstveni članak
Antička arheologija
Original scientific paper
Roman archaeology
Priljeno: 1995.05.25.
Received:

Zoran Gregl
HR-10 000 Zagreb, Hrvatska
Arheološki muzej
Trg N. Zrinskog 19

Lokalitet Štrbinci kod Đakova (ant. Certissa) jedan je od najznačajnijih kasnoantičkih nalazišta u Slavoniji, a osobito je postao zanimljiv nakon najnovijeg otkrića ranokršćanske grobne freske. Godine 1993. provedena su manja zaštitna istraživanja koja su pokazala da je riječ o jednoslojnoj, intaktnoj nekropoli iz 4. st. Ukupno je otkriveno 9 skeletnih grobova te grob zidan od opeka, no već ranije opljačkan.

Istraživanje kasnoantičke nekropole u Štrbincima kod Đakova inicirano je slučajnim nalazom groba s freskom u ljeto 1991. godine kada je hrvatska vojska kopala rovove za obranu grada. Tom prigodom, rovokopačem je otkriven spomenuti grob (u daljem tekstu grob "A") no zbog ratnih uvjeta nije bilo mogućnosti da se u cijelosti istraži pa je spašena samo freska, a naknadno su u iskopu pronađeni još neki sitni nalazi, tj. dijelovi grobnog inventara: staklene i zlatne perle, prsten, narukvica i dio oplata kovčežića (Migotti 1994: 56-59). Već iduće godine, 1992., došlo je do pljačkanja terena tako da su nepoznati počinitelji u neposrednoj blizini groba "A" otkrili i opljačkali najvjerojatnije istovjetan grob (u daljem tekstu grob "B"). Budući da je postojala realna opasnost od daljeg uništavanja cijele nekropole u proljeće 1993. godine provedena su zaštitna istraživanja koja su organizirali Muzej Đakovštine i Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture iz Osijeka u suradnji s Arheološkim muzejem i Odsjekom za arheologiju Filozofskog fakulteta iz Zagreba (Gregl 1993: 32-34).

Sam lokalitet nalazi se na oranicama južno od središta grada (cca 3 km), između prometnica za sela Piškorevci (pravac Slavonski Brod) i Budrovci (pravac Vinkovci). Budući da taj teren pripada katastarskoj općini Budrovci, u katalogu izložbe "Od nepobjedivog sunca do sunca pravde - rano kršćanstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj", lokalitet je imenovan Budrovci-Štrbinci (Katalog 1994: 116-118) što može dovesti do zabune jer je već gotovo cijelo stoljeće u

stručnoj literaturi uvriježeno ime Štrbinci kod Đakova. No u svakom slučaju, riječ je o istom lokalitetu i istom materijalu.

Povijest istraživanja tog lokaliteta je dugotrajna i po kvaliteti materijala više nego zanimljiva, no glavni je nedostatak taj da je uvijek riječ o slučajnim nalazima ili probnim sondiranjima (koja nikad nisu doživjela da prerastu u sustavna). Štrbinci su višeslojno nalazište, kako u vertikalnom tako i u horizontalnom smislu jer su tu pronađeni ostaci iz prapovijesnog, antičkog i ranosrednjovjekovnog razdoblja. Još je Josip Brunšmid 1895. godine ustvrdio "... da je na Štrbincima u rimsko doba stajala jedna bolja rimska zgrada sa mozajikom..." (Brunšmid 1901:137), no isto je tako upozorio "... našao sam naime tragove od mnogo okruglih u zemlji iskopanih koljeba neolitičkoga doba..." (Brunšmid 1901:139) Na žalost, teren nikad nije geodetski snimljen (osim iskopavanja 1993. godine) pa nismo u mogućnosti točno odrediti gdje je bila ta zgrada, grobovi ili poneki slučajni nalaz među kojima je svakako najdragocjenije dno staklene plitice s umetnutom zlatnom folijom na kojoj je prikazan mladi bračni par (Katalog 1994: 118 sa lit.). Izuzetak su dva kasnoantička groba slučajno otkrivena kod izgradnje trafostanice u rujnu 1966. godine (Raunig 1979 - 80: 151-169). Budući da objekt još postoji, možemo točno locirati mjesto te nekropole, a kako su naša iskopavanja provedena cca 1 km jugoistočnije sigurni smo da su tu u 4. stoljeću postojale najmanje dvije nekropole.

Iskopavanjem 1993. godine istražena je površina od cca 176 m² (T.1) i tom je prigodom pronađeno 9 skeletnih grobova, a očišćen je i dokumentiran grob "B" (opljačkan 1992. godine).

K A T A L O G

GROB "A" - slučajni nalaz 1991. g. Zbog ratnih okolnosti nije bilo mogućnosti izraditi precizniju dokumentaciju i istražiti grob, no neosporno je riječ o grobu zidanom od opeka i ožbukanom s unutarnje strane. Tom prigodom spašena je samo freska trokutastog oblika, a naknadno je u iskupu pronađen i dio grobnog inventara.

1. Freska trokutastog oblika sa crtežima oslikanim crvenom bojom na bijeloj podlozi. Unutar mrežaste bordure koja oslikava rajsku ogradu vidljiva su dva pauna, kantharos i veći kristogram u krugu. Iznad svakog od pauna po jedan manji kristogram (krismon), a sa svake strane većeg središnjeg kristograma sunčani disk sa zracima (T. 2).
2. Perle; staklo (20 kom.); prom. 2-4 mm (T. 3:1).
3. Perle; zlato (5 kom.); prom. 8-10 mm (T. 3:2).
4. Prsten; kositar; prom. 18 mm (T. 3:3).
5. Zoomorfna narukvica otvorenih krajeva; bronca; prom. 2,5x1,5 cm do 1,3x1 cm (T. 3:4)

GROB "B" - istovjetan prethodnom. Opljačkan i uništen 1992. g. Vanjske dim. groba 250 x 110 cm, sačuvana visina 60-70 cm, a veličina opeka od kojih je

građen je sljedeća: 29 x 38 cm, 25 x 27 cm, 27 x 27 cm. Naknadno je u iskupu pronađen novac.

1. Iovianus AE 3 363-364 Aq RIC 247 AqVILP (T. 3:5).

GROB 1 - ukop u zemljanu jamu bez konstrukcije. Skelet intaktan, dulj. 171 cm. Položen na leđa, ruke prekrížene, lubanja na zapadu. Prilozi su kraj nogu.

1. Constantius II AE 3 355-361 Sis RIC 372 ASISD M (T. 4:1).
2. Pravokutna pločica za tkanje sa četiri rupice u sredini i tri okomito postavljena proreza; kost; dim. 74 x 79 mm (T. 4:2).

GROB 2 - ukop u zemljanu jamu bez konstrukcije. Skelet intaktan, dulj. 170 cm. Položen na leđa, ruke prekrížene, lubanja na zapadu. Prilozi su kraj desnog uha i ispod lubanje.

1. Kockica za igru; kost; dim. 7 x 6 x 5 mm (T. 4:3).
2. Kockica za igru; kost; dim. 6 x 5 x 5 mm (T. 4:4).

GROB 3 - ukop u zemljanu jamu bez konstrukcije. Skelet intaktan (nedostaju samo stopala), dulj. 118 mm. Položen na leđa, ruke ispružene uz tijelo, lubanja na zapadu. Nalazi su bili između potkoljenica.

1. Amorfni grumen željeza.

GROB 4 - dio skeleta. Otkrivene samo potkoljenične kosti dulj. 65 cm. Skelet je pravilne orijentacije no kako ulazi u profil nismo ga mogli u potpunosti istražiti. Nalaza nije bilo.

GROB 5 - isti kao grob 4. Otkrivene samo potkoljenične kosti dulj. 22 cm. Skelet je pravilne orijentacije no kako ulazi u profil nismo ga mogli u potpunosti istražiti. Nalaza nije bilo.

GROB 6 - ukop u zemljanu jamu bez konstrukcije. Skelet gotovo uništen, sačuvane samo potkoljenične kosti, dulj. 32 cm. Nalazi su bili kraj lijeve noge.

1. Trbušasti, zeleno glazirani vrč s jednom profiliranom ručkom; keramika; vis. 18 cm, prom. trbuha 13,8 cm, prom. dna 6 cm (T. 5:1).
2. Constantius II AE 3 355-361 ? RIC? ? M (T. 5:2).

GROB 7 - ukop u zemljanu jamu bez konstrukcije. Skelet intaktan, dulj. 167 cm. Položen na leđa, ruke prekrížene, lubanja na zapadu. Prilozi su bili uz lijevo uho i na lijevoj ključnoj kosti.

1. Plosnati pojasni jezičac u obliku male amfore s dvije ručke; bronca; vis. 4,5 cm (T. 5:3).
2. Fragmentarno sačuvana kopča; željezo; vis. 36 mm (T. 5:4).

GROB 8 - ukop u zemljanu jamu bez konstrukcije. Skelet intaktan, dulj. 165 cm. Položen na leđa, lijeva ruka ispružena uz tijelo, desna položena na prsa. Nalaza nije bilo.

GROB 9 - uništen izoravanjem, sačuvani samo dijelovi skeleta. Nalaza nije bilo.

Na štrbinačkoj nekropoli utvrđena su samo dva oblika grobova: ukop u zemljanu jamu (g. 1-9) te grob zidan od opeka (g. "A" i "B"). Sastav tla je takav da niti po boji zemlje nismo mogli utvrditi oblik grobne jame niti dijelove bilo kakve konstrukcije onih grobova u kojima su pronađeni intaktni skeleti. Tradicionalni građevni materijal u Panoniji

je opeka pa su i oni "monumentalniji" grobovi bili zidani njome. Primjeri iz Štrbinaca pokazuju da su stijenske grobova s unutrašnje strane bile ožbukane (isto kao i podnica) te da su imali krov "na dvije vode" načinjen od opeka koje su bile utorene jedna u drugu (Raunig 1979 - 80: T. II/3, 5). Ovakve konstrukcije nisu rijetke u Panoniji, (Fülep 1984: 114 i dalje) pa čak ni u Štrbincima, no svakako treba istaknuti grobove iz 1966. godine koji su u tlocrtu imali oblik križa i za koje dosad nisu pronađene prave analogije (Raunig 1979 - 80: T. I, II).

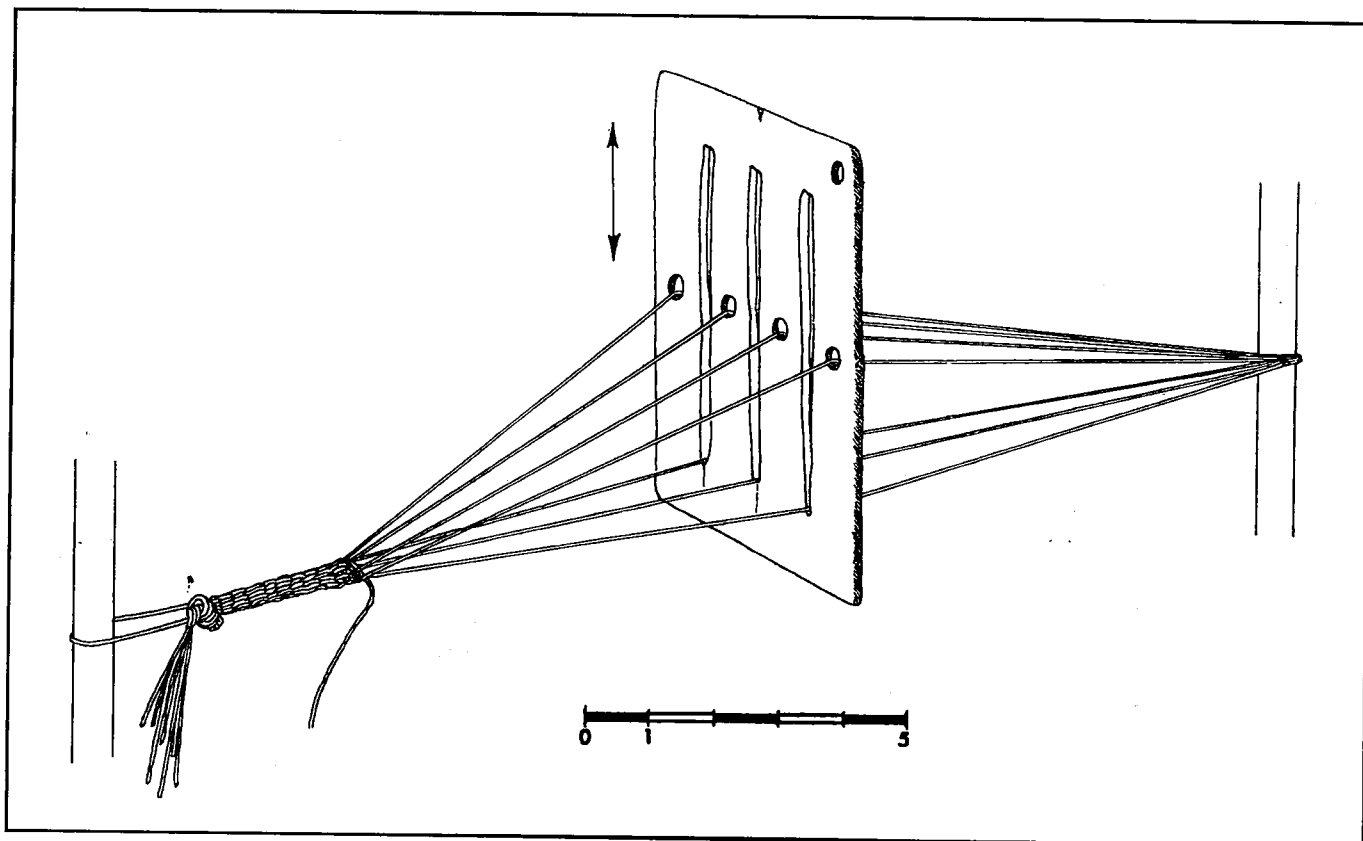
Priloga je u grobovima bilo relativno malo; od keramičkih nalaza samo zeleno glazirani vrč s jednom ručkom iz groba 6 (T. 5:1). Glazirana ili ocakljena keramika najčešće je pronalazena u horizontu 4. stoljeća, kako na nekropoloma tako i u naseljima, a otkriće nekoliko lončarskih peći s ostacima takvih posuda i u Panoniji (čak u Cibalama) upućuje na pomisao da je riječ o lokalnom proizvodu (Vikić-Belančić 1971: 95).

U grobu 2 pronađene su dvije koštane kockice (T. 4:3,4) i posebno zanimljiva koštana tkalačka pločica iz groba 1 (T. 4:2). Ima četiri rupice u sredini i tri okomito postavljena proreza, a budući da je kompletno sačuvana na njoj se još i danas može tkati (vidi rekonstrukciju). Nalazi te vrste u kasnoantičkim grobovima u Panoniji su vrlo rijetki, (Lanyi 1972: T. 57/54) no jednostavnost i funkcionalnost oblika uvjetovali su njihovo korištenje sve do 20. stoljeća (Gavazzi: 1926 sl. 5).

Metalni nalazi su najbrojniji: amforasti brončani pojasni jezičac iz groba 7 (T. 5:3) ubraja se u karakteristične

4. st. u Panoniji (Koščević 1991: 70-71); iz istog groba potječe i fragmentarno sačuvana željezna kopča koja se može datirati u kasno 4. st. (Koščević 1991: 67-68) Grob "A", iako ranije uništen, dao je uz fresku (T. 1) i najviše sitnog materijala: brončanu zoomorfnu narukvicu (T. 3:4), kositreni prsten (T. 3:3), dijelove brončane oplata kovčežića te staklene (T. 3:1) i zlatne perle (T. 3:2) (Katalog 1994: 117). Zanimljivo je osvrnuti se i na razmještaj priloga u grobovima; bilo bi logično da neki od čisto utilitarnih predmeta, npr. pojasni jezičac i dio željezne kopče, budu pronađeni negdje oko pojasa. Međutim njihovo je mjesto (u intaktnom grobu!) bilo kraj lijevog uha i na lijevoj ključnoj kosti. Tkalačka pločica iz groba 1 upućuje na pomisao o ženskom grobu, no antropološkom analizom pokazalo se da je riječ o muškoj osobi koja se bavila vrlo teškim fizičkim radom. Iz tog razloga čini nam se logičnom pretpostavka da su neki predmeti bili polagani u grob samo kao simbolički grobni prilog (Migotti 1994: 59). Za upotpunjavanje slike o ovim istraživanjima izuzetno su nam dragocjeni podaci dobiveni antropološkom analizom - osim uobičajenih podataka o spolu, dobi i bolestima pokojnika, najzanimljivija je pretpostavka kako je u ovom slučaju riječ o reprodukciji zatvorenoj cjelini, a to bi moglo pretpostaviti postojanje jedne manje kršćanske zajednice u Certissi u 4. st. Nalazi novca Konstancija II i Jovijana u grobovima upućuju na drugu pol. 4. st. kao vrijeme funkcioniranja nekropole, no kako su iskopavanja 1993. g. bila skromnog opsega i ograničena na samo jedan dio nalazišta, dopuštamo mogućnost da je pokapanje na tom mjestu započelo nešto ranije.¹

¹ Tijekom iskopavanja i obrade materijala sudjelovali su I. Pavlović, Z. Bojčić, M. Želle, M. Gregl, M. Šlaus i N. Šerman, što s zahvalnošću spominjem.

POPIS LITERATURE

- Brunšmid 1901 J. Brunšmid, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije. IV. VHAD, n. s., sv. V, Zagreb 1901, 137-139.
- Fülep 1984. F. Fülep, Sopiana. Archaeologia Hungarica, ser. nova, L, Budapest 1984.
- Gavazzi 1926 M. Gavazzi, Praslavenski tkalački stan i tkalačka daštica. Zbornik za narodni život i običaje Slavena, knj. XXVI, sv. 1, Zagreb 1926, 1-31.
- Gregl 1993 Istraživanje kasnoantičke nekropole u Štrbincima kod Đakova. ObHAD, XXV/2, Zagreb 1993, 32-34.
- Katalog 1994 Katalog izložbe "Od nepobjedivog sunca do sunca pravde-rano kršćanstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj". Zagreb 1994.
- Koščević 1991 R. Koščević, Antička bronca iz Siska - umjetničko-obrtna metalna produkcija iz razdoblja Rimskog Carstva. Zagreb 1991.
- Lanyi 1972 V. Lanyi, Die spätantiken Gräberfelder von Pannonien. Acta archaeologica Academie Scientiarum Hungaricae, tom. XXIV, fasc. 1-3, Budapest 1972, 53-213.
- Migotti 1994 B. Migotti, Arheološka građa iz ranokršćanskog razdoblja u kontinentalnoj Hrvatskoj. Katalog izložbe "Od nepobjedivog sunca do sunca pravde - rano kršćanstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj, Zagreb 1994, 41-67.
- Raunig 1979-80 B. Raunig, Dva kasnoantička groba iz okolice Đakova. Vjesnik AMZ, 3, ser., sv. XII-XIII, Zagreb 1979-80, 151-169.
- Vikić-Belančić 1971 B. Vikić-Belančić, Karakter keramike južne Panonije i problematika njene tipologije i kronologije. Materijali, VIII, Zenica 1971, 91-113.

SUMMARY

LATE ROMAN CEMETERY ŠTRBINCI (ĐAKOVO VICINITY)

(Excavations in 1993)

Archaeological site Štrbinci near Đakovo (Roman Certissa) is one of the most significant late Roman finds in Slavonia.

Its significance has grown since the early Christian burial wall painting was uncovered recently.

A rescue excavation carried out in 1993 revealed a single layer, intact cemetery from the fourth century A. D.

Altogether 9 skeletons were excavated and 1 brick lined grave which was plundered.

Descriptions of the graves:

Grave A

A chance find from 1991. A brick built grave vault, plastered on the inside. Wall painting preserved.

1. Wall painting triangle shaped, triangle shaped, painted in red upon the white background. Within the hatched of border there are 2 peacocks, a cantharos and a large christogram within a circle.
2. Beads; glass (20 pieces); diameter 2-4 mm (T. 3:1)
3. Beads; gold (5 pieces); diameter 8-10 mm (T. 3:2)
4. Ring; tin; diameter 18 mm (T. 3:3)
5. Animal shaped bracelet; bronze; diameter 2,5x1,5 cm to 1,3x1 cm (T. 3:4)

Above each peacock there is a smaller christogram and on both sides of the central christogram there is a rayed sun.

Grave B

Identical to Grave A. Plundered and destroyed in 1992. Dimensions - 250x110 cm, preserved height 60-70 cm.

A coin found later - Iovianus AE 3 363-364 Aq RIC 247 AQVILP.

Grave 1

Earthen pit without construction. Skeleton intact, length 171 cm. Laid on the back, arms crossed, skull to the west.

Grave goods by the legs.

1. Constantinus II AE 3 355-361 Sis RIC ASISD M
2. Rectangular weaving tablet with 4 holes in the middle and 3 vertical slits, bone, dim. 74x79 mm.

Grave 2

Earthen pit without construction. Skeleton intact. Laid on the back, arms crossed, skull to the west.

Grave goods by the right ear and under the skull:

1. Dice, bone, dim. 7x6x5 mm.
2. Dice, bone, dim. 6x5x5 mm.

Grave 3

Earthen pit without construction. Skeleton intact (but for one missing foot).

Length 118 mm. Laid on the back, arms alongside body, skull to the west.

Grave goods between shinbones.

1. Formless iron lump.

Grave 4

Fragments of a skeleton - shinbones, length 65 cm. Excavations not completed. No grave goods.

Grave 5

Fragments of a skeleton - shinbones, length 22 cm. Excavations not completed because the grave spread into the profile.

No grave goods.

Grave 6

Earthen pit without construction.

Skeleton almost completely destroyed, only shinbones preserved, length 32 cm.

Grave goods by the left leg:

1. Belly-shaped jug, glazed in green with one profiled handle, pottery Height 18 cm, belly diameter 13,8 cm. Bottom diameter 6 cm.
2. Constantinus II AE 3 355-361? RIC? M.

Grave 7

Earthen pit without construction. Skeleton intact, length 167 cm. Laid on the back, arms crossed, skull to the west.

Grave goods by the left ear.

1. Flat belt cock, shaped like a small amphora with 2 handles, bronze, height 4,5 cm.
2. Fragments of a clasp, iron, height 36 cm.

Grave 8

Earthen pit without construction. Skeleton intact, length 165 cm.

Laid on the back, left arm alongside the body, right arm laid on the chest.

No grave goods.

Grave 9

Destroyed by ploughing. Fragments of a skeleton remained. No grave goods.

Two types of graves were established at Štrbinci burial ground:

1. burial into earthen pit (graves 1 - 9) and
2. brick built grave vault (graves A and B).

It was impossible to establish either the shape of a pit or any fragments of the grave construction with intact skeletons because of the composition of the soil. Brick is a traditional building material in Panonia and even more

“grandiose” graves were built of brick. Examples at Štrbinci show that the inner grave walls were plastered (as well as the floor), and they had span roofs made of bricks that fitted into one another (Raunig 1979 - 80: T. II/3, 5). Constructions like these are not rare in Panonia, (Fülep 1984: 114 i dalje) even at Štrbinci. Attention should be paid to the graves from 1966. They were in the shape of a cross and no analogy to these has yet been found (Raunig 1979 - 80: T. I, II). Grave goods were relatively poor. Of pottery there was only a green glazed jug with one handle from Grave 6 (T. 5:1). Glazed or enamelled pottery was most frequently found in the fourth century layer, in cemeteries and in settlements, and the finds of a number of kilns with the remains of these vessels in Panonia (even at Cibalae) leads to the conclusion that these were local products (Vikić-Belančić 1971: 95).

Two bone dice were found in Grave 2 (T. 4:3,4) and particularly interesting bone weaving tablet from Grave 1 (T. 4:2). There are four holes in the middle and three vertical slits, and since it is complete, it can be used for weaving still today (reconstruction). Finds of this sort in late Roman graves in Panonia are very rare, (Lanyi 1972: T. 57/54) but because of their simple and functional shape they were used until 20th century (Gavazzi: 1926 sl. 5).

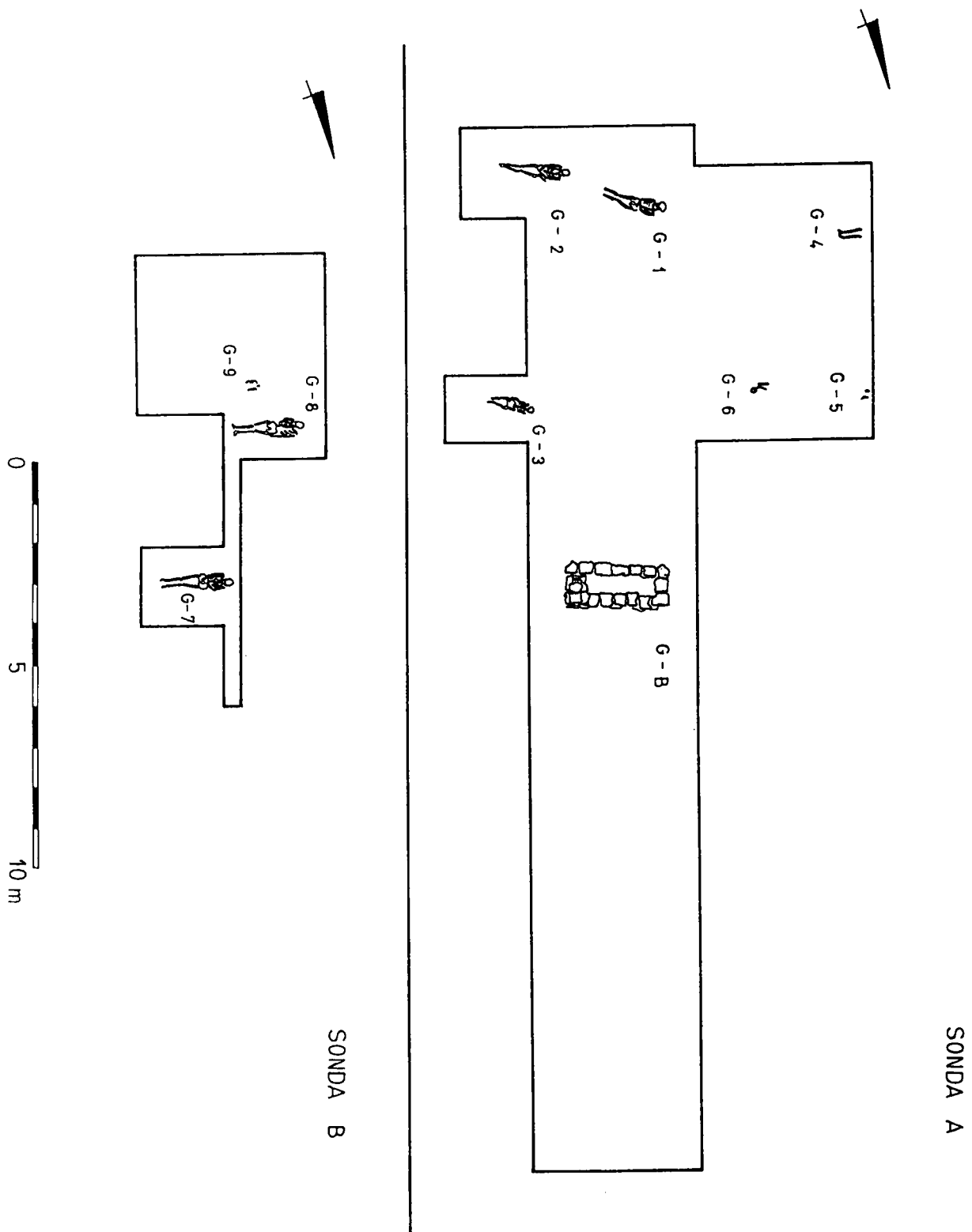
Metal finds are most frequent: bronze belt cock in the shape of amphora from Grave 7 (T. 5:3) is typical in Panonia in 4th century (Koščević 1991: 70-71). From the same grave are the fragments of an iron clasp which can be dated to late 4th century (Koščević 1991: 67-68). Grave A, although previously destroyed, revealed not only the wall painting (T. 1) but the majority of small sized material: a bronze animal shaped bracelet (T. 3:4), a tin ring (T. 3:3), fragments of panelling for a small bronze chest and glass (T. 3:1) and golden beads (T. 3:2) (Katalog 1994: 117).

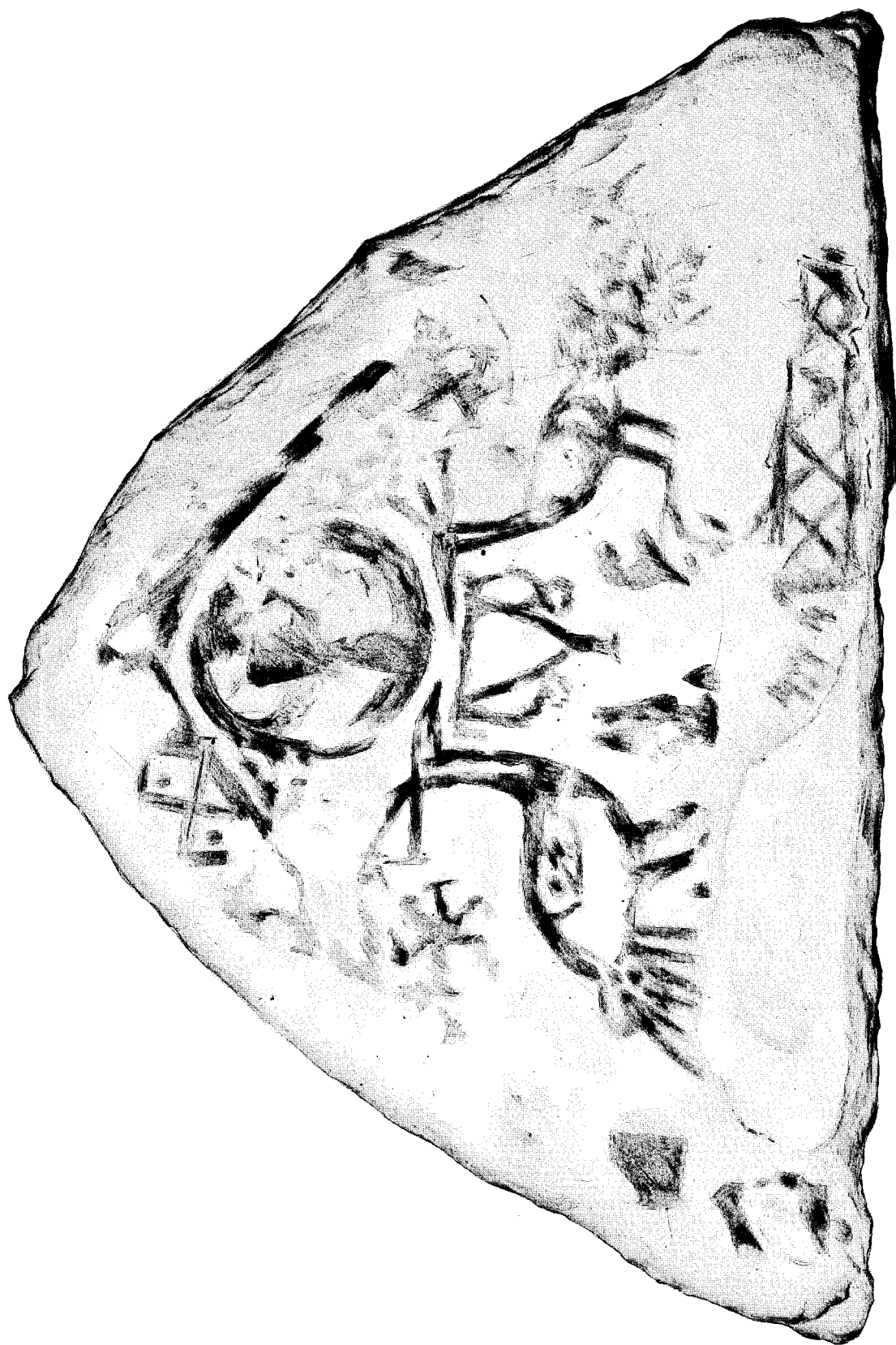
The attention should be drawn to the position of grave goods in the graves; some entirely utilitarian things, e. g. a belt cock and a part of an iron clasp should be found by the waist, however, their position (in the intact grave!) was by the left ear and on the left collar bone. The weaving tablet from Grave 1 points to a woman's grave, but the anthropological analysis has shown it was a male doing hard physical labour.

For this reason we assume that some things were put in graves as symbolic grave goods (Migotti 1994: 59). In order to complete the research, data produced by anthropological analysis has been very important - apart from usual data about gender, age and diseases of the deceased, the most interesting is the assumption that this is the case of a closed reproduction unity, which would assume the existence of a small Christian community in Certissa in 4th century. The finds of the coins of Constantius II and Iovianus in the graves point to the fact that the cemetery was in function in the second half of 4th century. Since the excavations in 1993 were not extensive and were limited to only one part of the site, we admit the possibility that the burials at this site were started earlier.¹

¹ I express my gratitude to I. Pavlović, Z. Bojčić, M. Želle, M. Gregl, M. Šlaus and N. Šerman, who took part in excavation and in of archaeological materijal.

T.1

T.3

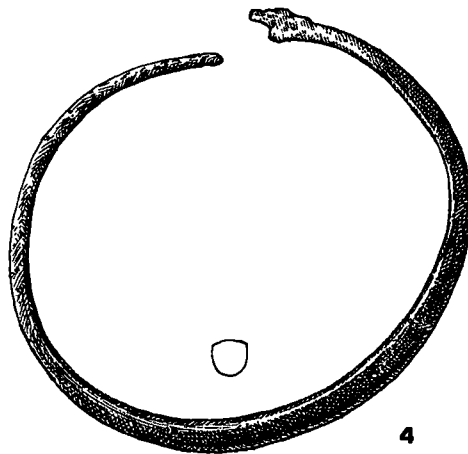
1

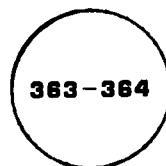
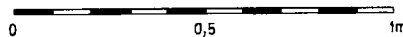
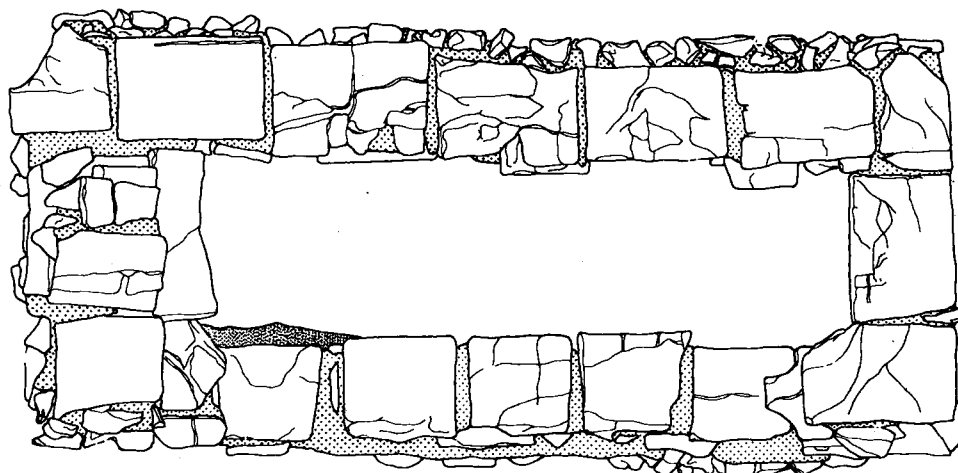
2

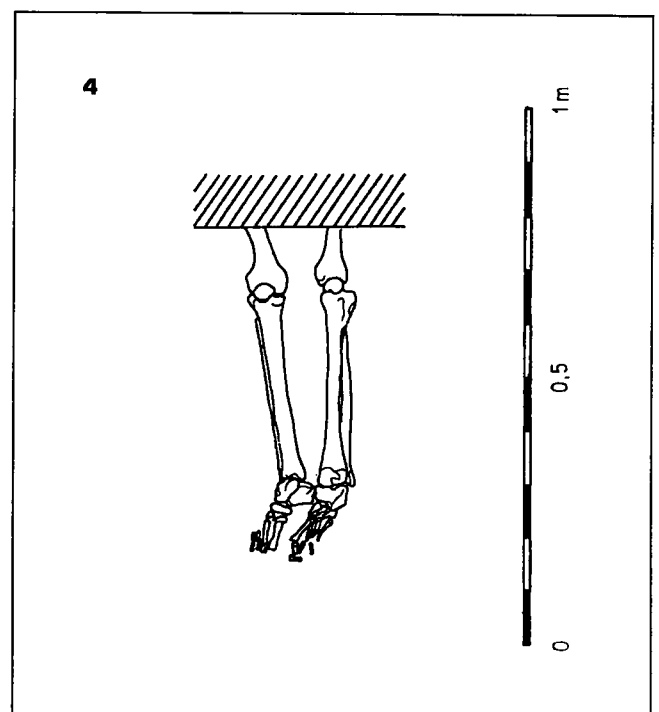
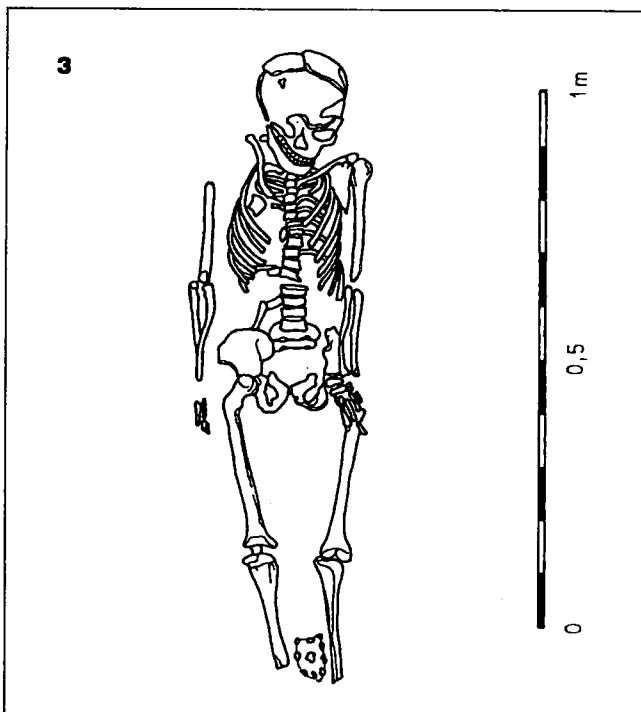
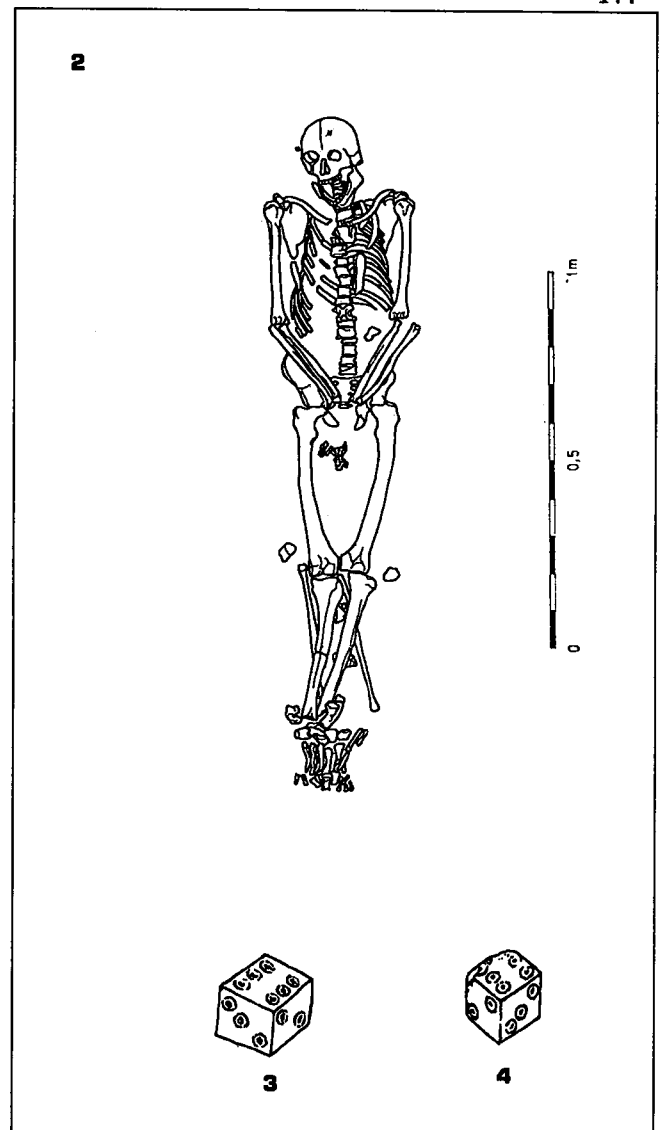
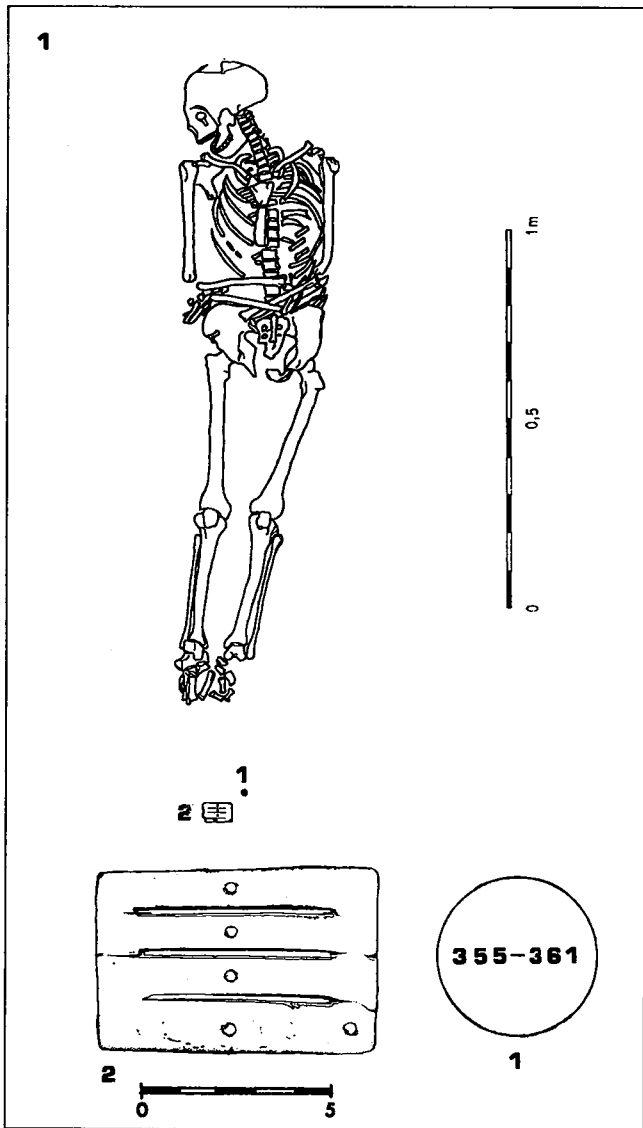
3

4

5

T.5

